

การฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตาจากพื้นที่วัฒนธรรมสู่เศรษฐกิจฐานราก
กรณีศึกษา บ้านเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

Restoration and Continuation of the Tradition of Paying Homage to
Lord Sri Nakhon Tao from a Cultural Area to a Grassroots Economy : A Case Study
of Ban Muang Tao, Phayakkhaphum Phisai District, Maha Sarakham Province

นัชชา อุ่งเงิน^{1*}, ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ², และ เจษฎากรณ์ รันศรี¹
Nutch Uongoen^{1*}, Piyaluk Photiwan², and Jedsadakorn Rungsi¹
อาจารย์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม¹
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม²
Lecturer, Faculty of Education, Mahasarakham Rajabhat University¹
Assistant Professor, Dr., Faculty of Education, Mahasarakham Rajabhat University²
*Corresponding author, e-mail: uongoen@hotmail.com

วันที่รับบทความ: 13 มีนาคม 2568; วันแก้ไขบทความ: 4 เมษายน 2568; วันตอบรับบทความ: 11 เมษายน 2568

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มุ่งเน้นการฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตา จากพื้นที่วัฒนธรรม สู่เศรษฐกิจฐานราก โดยพื้นที่วิจัยคือ บ้านเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ยาวนาน แต่ในปัจจุบันกำลังประสบปัญหาการเสื่อมถอยจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจ งานวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ อาทิ การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดเวทีประชาคม เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วัฒนธรรม ความเชื่อ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนเกิดการตระหนักรู้ทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของเยาวชนเพิ่มขึ้น ตลาดวัฒนธรรมสร้างรายได้แก่ทางชุมชน โดยมีกิจกรรมสำคัญ เช่น การจัดนิทรรศการ การถ่ายทอดตำนาน การฝึกอบรมยุวมัคคุเทศก์ และการสร้างเทศกาลใหม่ คือ เทศกาลบวงสรวงดาบแสนต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา ครั้งที่ 1 ทั้งหมดนี้ล้วนช่วยฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่นจากพื้นที่วัฒนธรรมสู่เศรษฐกิจฐานรากโดยแท้ ผลจากการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมสามารถดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนานโยบายด้านวัฒนธรรม ส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก และยกระดับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การฟื้นฟูและสืบสานประเพณี, เจ้าพ่อศรีนครเตา, พื้นที่วัฒนธรรม, เศรษฐกิจฐานราก

Abstract

This research focuses on the restoration and continuation of the tradition of paying homage to Lord Sri Nakhon Tao from a cultural area to a grassroots economy. The research area is Ban Muang Tao, Phayakkhaphum Phisai District, Maha Sarakham Province, which is an area with a long history and culture. However, it is currently facing problems of social and economic decline. The research used qualitative research methods, such as interviews, participatory observation, and community forums, to collect information on local history, culture, beliefs, and community participation. The research results found that the community has increased cultural awareness and youth participation. The cultural market generates income for the community. Important activities include organizing

exhibitions, passing on legends, training young tour guides, and creating a new festival, the first Saen To Chao Pho Si Nakhon Tao Sword Worship Festival. All these truly help restore local identity from a cultural area to a grassroots economy. The results of this research show that cultural conservation can be carried out effectively alongside grassroots economic development. It can be used to develop cultural policies, promote a grassroots economy, and sustainably upgrade cultural tourism in the area.

Keywords: Restoration and Continuation of Traditions, Chao Pho Si Nakhon Tao, Cultural Area, Grassroots Economy

บทนำ

การศึกษานี้มีจุดเน้นสำคัญในการใช้วัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยมุ่งฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งถือเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชาวบ้านเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ความพยายามนี้มิได้เกิดขึ้นในเชิงวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว หากยังสะท้อนความตั้งใจที่จะพัฒนาชุมชนผ่านเศรษฐกิจฐานราก โดยเชื่อมโยงกับทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ และเสริมสร้าง “ฉันทามติร่วม” (Community Consensus) ให้เกิดการอภิปรายถกเถียงสาธารณะอย่างกว้างขวางของคนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการสืบทอดที่มีพลังและยั่งยืนในมิติของอดีต ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นมากกว่าเรื่องเล่า เป็นสิ่งที่แฝงข้อมูลประวัติศาสตร์ผ่านโครงสร้างความเชื่อและจารีตพิธีกรรม ประกอบกับหลักฐานทางโบราณคดี เช่น “หนองเตาเหล็ก” แหล่งถลุงเหล็กโบราณซึ่งสะท้อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจในอดีต แสดงให้เห็นว่าชุมชนแห่งนี้มีบทบาทสำคัญด้านทรัพยากรและการผลิตเครื่องมือโลหะ ความศักดิ์สิทธิ์ของ “ดาบแสนตอ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ประจำองค์เจ้าพ่อ มิใช่เพียงเครื่องราง หากยังสะท้อนถึงบทบาทการปกป้องรักษาแผ่นดิน และการจัดระเบียบสังคมของชุมชนในยุคโบราณด้วยซึ่งปรากฏหลักฐานใน พงศาวดารภาคอีสาน (พระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็จ), 2432) การยึดโยงตำนานกับข้อเท็จจริงทางโบราณคดี ช่วยให้สามารถอธิบายพัฒนาการของบ้านเมืองเตาในฐานะ “ชุมชนชายขอบของทุ่งกุลาร้องไห้” ที่มีบทบาททั้งในเชิงภูมิโนแควและเศรษฐกิจ และกลายเป็นศูนย์กลางความเชื่อที่แผ่ขยายไปยังพื้นที่ใกล้เคียง เช่น บ้านเมืองบัว บ้านกู่กาสิงห์ ตามบริบทของเมืองโบราณในอีสาน (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, 2516) โดยประวัติศาสตร์ของ บ้านเมืองเตา (อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม) และ บ้านเมืองเสือ (อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์) มีความเกี่ยวข้องกันในมิติเชิงตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และโครงสร้างทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์พื้นถิ่น โดยเฉพาะในบริบทความของศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งในหลายตำนานท้องถิ่นและคำบอกเล่าของชาวบ้านเชื่อมโยงบ้านทั้งสองไว้ในเครือข่ายของ “เมืองลูก” ที่แตกแขนงมาจากศูนย์กลางอำนาจเดิมในยุคก่อนรัฐสมัยใหม่ (อมวสี เถียรถาวร, 2532) เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์และความทันสมัยส่งผลต่อวิถีชีวิตชุมชน ความเชื่อและประเพณีเริ่มเลือนหาย พิธีกรรมที่เคยเข้มแข็งถูกลดทอนเหลือเพียงพิธีสัญลักษณ์ การฟื้นฟูจึงเป็นมากกว่าการรื้อฟื้นพิธีเก่า แต่คือการสร้าง “พื้นที่ความหมายใหม่” ผ่านการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะเยาวชนที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับมรดกวัฒนธรรม ผ่านกิจกรรมหลากหลาย เช่น นิทรรศการมีชีวิต การสืบทอดดาบโบราณ การฝึกอบรมยุวมัคคุเทศก์ และเวที “ผู้เฒ่าเล่าให้เด็กฟัง” เหล่านี้คือกระบวนการสานต่อความทรงจำร่วม (Collective Memory) เพื่อปลุกฝังคุณค่าและสร้างรากฐานความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น

เทศกาลวัฒนธรรมไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตา และการจัด “เทศกาลแห่ดาบแสนตอ” ไม่เพียงเป็นกิจกรรมเชิงวัฒนธรรม แต่ยังเป็น “เครื่องมือทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์” ที่ตอบสนองต่อความต้องการของยุคปัจจุบันได้อย่างลงตัว การสร้างแบรนด์ “ศรีนครเตาเฮอริเทจ” ไม่เพียงเป็นการเพิ่มมูลค่าสินค้าชุมชนเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงสินค้าและเรื่องเล่าให้กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ ชุมชนสามารถพัฒนา “ตลาดวัฒนธรรม” เป็นพื้นที่ค้าขาย สื่อสารอัตลักษณ์ และสร้างรายได้อย่างต่อเนื่อง กระบวนการนี้ยังเปิดทางให้ความร่วมมือระหว่างภาคประชาชน รัฐ และเอกชน โดยชุมชนไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกเท่านั้น แต่ลุกขึ้นมาสร้างระบบของตนเอง โดยใช้ทุนวัฒนธรรมเป็นหัวใจในการพัฒนาการฟื้นฟูที่มีคุณค่าแท้จริงคือการรื้ออดีต ปัจจุบัน และอนาคต ให้เชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบ โดยมี “พิธีกรรม” เป็นเครื่องเชื่อมกลางระหว่างยุคสมัย และมี “ความเชื่อ” เป็นโครงสร้างที่หล่อหลอมความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรมในหมู่ชาวบ้าน การตีความตำนานเป็น “เครื่องมือวิเคราะห์ประวัติศาสตร์” แทนที่จะเป็นเพียงความเชื่อ เป็น

สิ่งที่ช่วยปลดล็อกให้เห็นพลวัตของสังคมชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งมีการปรับตัวต่อแรงกดดันภายนอกอย่างต่อเนื่อง และเปลี่ยนแปลง “ความเชื่อ” ให้กลายเป็น “พลังสร้างสรรค์” ได้อย่างกลมกลืน

ด้วยเหตุนี้ การฟื้นฟูประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตา จึงมิใช่เพียงการอนุรักษ์วัฒนธรรม หากแต่เป็นการสร้างฉันทามติร่วมของชุมชน ที่เกิดจากการผสมผสานพลังศรัทธา ภูมิปัญญา และความหวังของคนในพื้นที่ ส่งผลให้กระบวนการฟื้นฟูและสืบสานนี้ มีศักยภาพในการขยายผลสู่ระดับภูมิภาค สามารถเป็นโมเดลการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนที่ยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตา
2. เพื่อฟื้นฟูและสืบสานวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตา โดยสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น นิทรรศการ ยุวมัคคุเทศก์ และกิจกรรมผู้เฒ่าเล่าให้เด็กฟัง
3. เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนบ้านเมืองเตาผ่านเทศกาลและตลาดวัฒนธรรม โดยประสานความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานรัฐ และภาคเอกชน

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อท้องถิ่น มรดกทางวัฒนธรรม และเทศกาลชุมชน นับเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญในการศึกษาบทบาทของ “เจ้าพ่อศรีนครเตา” ซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างสังคมและวิถีชีวิตของผู้นั้นในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ โดยเฉพาะในชุมชนบ้านเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ความเชื่อนี้ไม่ได้ปรากฏอยู่เพียงในมิติทางศาสนาหรือจิตวิญญาณเท่านั้น หากแต่ฝังแน่นอยู่ในกระบวนการสร้างความเป็นชุมชนและการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ผ่านพิธีกรรม การจัดงานประจำปี และการยึดโยงความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและสังคม แนวคิดเรื่อง “ความทรงจำร่วม” (Collective Memory) อธิบายว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตานั้นเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ผู้คนได้มีส่วนร่วมในการรำลึกถึงอดีต ร่วมสร้างความหมาย และธำรงความเป็นอัตลักษณ์ของตนในฐานะสมาชิกของชุมชน (Halbwachs, 1992) ขณะเดียวกัน แนวคิด “ทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural Capital) ตามทัศนะของ Bourdieu (1986) ก็สะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้มีคุณค่าที่สามารถถ่ายทอด สังคม และปรับเปลี่ยนเป็นทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อความเชื่อถูกนำมาใช้ในการจัดเทศกาลหรือกิจกรรมวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างรายได้แก่ชุมชน

ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา มีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาในหลากหลายมิติ อมาลี เถียรถาวร (2532) ศึกษาบริบทชาติพันธุ์ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ พบว่าเจ้าพ่อศรีนครเตาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของชุมชน และเป็นพลังใจของประชาชนในการดำรงชีวิต ขณะที่ สุกัญญา ราหมาด (2550) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับวิถีชีวิตของชาวบ้านเมืองเตา โดยพบว่าความเชื่อนี้ฝังแน่นอยู่ในทุกระดับของชีวิตชุมชนตั้งแต่ครัวเรือนไปจนถึงพิธีกรรมส่วนรวม งานศึกษาของ บุญทัน กมล (2552) เสนอแนวทางการนำพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตามาพัฒนาเป็นเขตอภัยทาน และต่อยอดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

ด้าน นรวิทย์ ดาวเรือง (2560) ได้เสนอหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในพื้นที่บ้านเมืองเตา อาทิ ตะกรันเหล็ก เศษภาชนะดินเผา และใบเสมาหิน ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความต่อเนื่องของการตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมในลุ่มน้ำมูล และช่วยยืนยันถึงบทบาทของเจ้าพ่อศรีนครเตาในฐานะบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งเมืองอย่างเป็นระบบ และยังวิเคราะห์พัฒนาการของความเชื่อดังกล่าว และพบว่าเจ้าพ่อศรีนครเตาได้รับสถานะเป็น “ผีใหญ่” หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของชุมชน ผ่านกระบวนการจัดการทางวัฒนธรรมใหม่ ๆ เช่น การสร้างพิธีกรรมสมัยใหม่ การฟื้นฟูตำนาน และการออกแบบเทศกาลวัฒนธรรมที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เมื่อพิจารณาร่วมกับแนวคิดเรื่องเทศกาลชุมชน งานวิจัยจากองค์กรระดับชาติ เช่น สำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (2566) ได้เสนอว่าการจัดเทศกาลในชุมชนท้องถิ่นสามารถส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม กระตุ้นความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น และสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการจัดเทศกาลในรูปแบบที่ผสมผสานวัฒนธรรมพื้นถิ่นเข้ากับกิจกรรมร่วมสมัย Rutagand (2024) ระบุว่าเทศกาลถือเป็นทั้งกลไกทางสังคมและเศรษฐกิจที่

มีบทบาทสำคัญในการเอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน และเสริมสร้างความสัมพันธ์ในระดับชุมชน ขณะเดียวกัน งานศึกษาของ Ahn et al. (2023) ได้เสนอว่าเทศบาลสามารถทำหน้าที่เป็น “ทรัพยากรทางวัฒนธรรม” ที่ไม่เพียงดึงดูดนักท่องเที่ยว แต่ยังสามารถกระตุ้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นได้หลากหลายประเภท อีกทั้งยังมีบทบาทในการเสริมสร้างทุนทางสังคมและความผาสุกเชิงอัตวิสัย (Subjective Well-being) ให้กับผู้เข้าร่วมในระดับนานาชาติ งานวิจัยของ Munsu (2023) ได้นำเสนอการวิเคราะห์เทศบาลในฐานะพื้นที่แห่ง “ประสบการณ์ทางวัฒนธรรมร่วม” ของชุมชน โดยศึกษาบทบาทของผู้อยู่อาศัยระยะยาวในการหล่อหลอมอัตลักษณ์ ความทรงจำ และภูมิทัศน์ทางสังคม ผ่านพลวัตของพิธีกรรมที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เทศบาลกลายเป็นกลไกเชิงสัญลักษณ์ที่ไร้กาลเวลา ทำหน้าที่ธำรงความต่อเนื่องของชุมชน และกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญ ในมิติของการอนุรักษ์ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน Xu & Wang (2021) ศึกษากรณีหมู่บ้านหลิวฟางในประเทศจีน โดยเสนอแนวทางการประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านผ่านการผสมระหว่าง “คุณค่าตามวัตถุ” กับ “การรับรู้ของคนในพื้นที่” ซึ่งส่งเสริมการออกแบบนโยบายด้านการอนุรักษ์และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้มีความเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น และเป็นไปในแนวทางที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น โดยพบว่าการฟื้นคืนความเชื่อ ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถเชื่อมโยงเข้ากับเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านรูปแบบการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์พื้นที่ ด้าน Khan (2020) นำเสนอการศึกษากรณีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบังกลาเทศ โดยเน้นการวิเคราะห์คุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว ทั้งยังให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตด้านการท่องเที่ยวและพฤติกรรมผู้บริโภควัฒนธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนากลยุทธ์ระดับชาติ พร้อมทั้งสำรวจศักยภาพของวัฒนธรรมบังกลาเทศ ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดน และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมท้องถิ่นในการสร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อรายได้ของชุมชน โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิอย่างครอบคลุม

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตาในหลากหลายมิติ ทั้งด้านชาติพันธุ์วรรณา คติชนวิทยา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการจัดการวัฒนธรรม แต่ยังไม่ปรากฏงานวิจัยที่ศึกษา “การฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตา” อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในมิติของการออกแบบเทศกาลวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น ตลาดวัฒนธรรม การแสดงพื้นบ้าน หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่องว่างทางการวิจัย (Research Gap) ของการศึกษานี้จึงอยู่ที่การบูรณาการความเชื่อท้องถิ่นเข้ากับกลไกทางเศรษฐกิจของชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ชายขอบของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งยังไม่ได้รับการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมอย่างเต็มศักยภาพ หากสามารถพัฒนาเทศกาลวัฒนธรรมที่มีฐานจากความเชื่อเดิม และออกแบบอย่างมีส่วนร่วม ยั่งยืน และเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างเป็นระบบ จะสามารถสร้างความมั่นคงทั้งในมิติของวัฒนธรรมและเศรษฐกิจให้กับชุมชนในระยะยาวได้อย่างแท้จริง

จากการทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดข้างต้น จึงนำไปสู่การตั้งคำถามการวิจัย คือ ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตาในชุมชนบ้านเมืองเตามีลักษณะและพัฒนาการอย่างไร การฟื้นฟูประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตาส่งผลกระทบท่อการสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในชุมชนอย่างไร ทุนความเชื่อดั้งเดิมและประวัติศาสตร์ของชุมชนสามารถนำมาพัฒนาเป็นเทศกาลใหม่ ต่อยอดด้วยตลาดวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจฐานรากได้หรือไม่

กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตาจากพื้นที่วัฒนธรรมสู่เศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษา บ้านเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบวิจัยการฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตา

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการฟื้นฟูและต่อยอดทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยสร้างความตระหนักรู้ผ่าน เทศกาลทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของ ภาคีเครือข่าย และการพัฒนา เศรษฐกิจฐานราก ผ่านตลาดวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งจะช่วยสร้างมูลค่าทางวัฒนธรรม และส่งเสริมให้ชุมชนสามารถสืบทอด มรดกทางวัฒนธรรม ไปยังคนรุ่นต่อไปได้อย่างยั่งยืน โครงการนี้เป็นการ วิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยมี ในการดำเนินโครงการวิจัยเรื่องการฟื้นฟูและต่อยอดทุนวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านเทศกาลทางวัฒนธรรมและการสร้างเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนบ้านเมืองเตา ใช้แนวทางการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีเครือข่าย สร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดกระบวนการการสืบทอดอย่างยั่งยืนจากรุ่นสู่รุ่น

1. กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่วัฒนธรรมชุมชนบ้านเมืองเตา เด็กและเยาวชนจากโรงเรียนในพื้นที่ รวมถึงหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทั้งในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด การเลือกกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย เนื่องจากต้องการให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการออกแบบและขับเคลื่อนกระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมร่วมกัน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลประกอบด้วยการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนาม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก การออกแบบวิธีการเก็บข้อมูลแบบผสมผสานนี้มีเป้าหมายเพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกทั้งด้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ มิติทางสังคม วัฒนธรรม และแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจในบริบทชุมชนอย่างรอบด้าน โดยอาศัยทั้งข้อมูลเชิงประจักษ์จากเอกสารและประสบการณ์ตรงของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การออกแบบเทศกาลวัฒนธรรมและกลไกตลาดวัฒนธรรมที่มีรากฐานจากทุนทางวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย

การออกแบบการวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการฟื้นฟูและพัฒนาทุนวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเมืองเตา โดยศึกษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจและอัตลักษณ์ของชุมชน องค์ความรู้เหล่านี้ถูกถ่ายทอดผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น เทศกาลและตลาดวัฒนธรรม โดยมีกลุ่มศิลปินวัฒนธรรมชุมชนเป็นกลไกขับเคลื่อนในด้านการแสดง อาหาร งานหัตถกรรม และภูมิปัญญา เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ พร้อมประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมผ่านเครื่องมือ ROI และ SROI กลยุทธ์สำคัญคือการสร้างความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัย ภาครัฐ เอกชน และชุมชน ผ่านเวทีเสวนาประชาคม และการวิเคราะห์โครงสร้างเครือข่ายวัฒนธรรม เพื่อวางรากฐานการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในอนาคต อีกทั้งยังส่งเสริมบทบาท

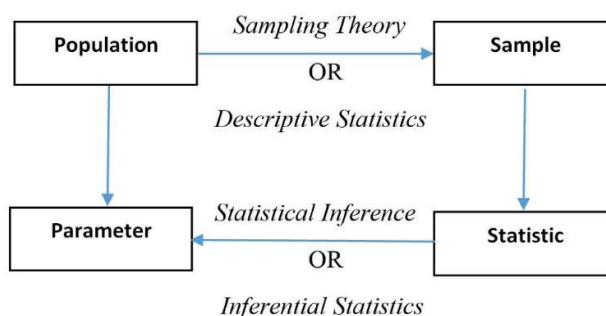
เยาวชนผ่าน “ยูมัคคุเทศก์” และพื้นที่ “Cultural Space” เพื่อการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์

การฟื้นฟูประเพณี เช่น เทศกาลเลี้ยงใหญ่และพิธีฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา ได้รับการต่อยอดเป็น “เทศกาลบวงสรวงดาบแสนตอ” ซึ่งจัดขึ้นครั้งแรกในปีวิจัย 2567 มีกิจกรรมร่วมสมัย เช่น การรำถวาย การตีดาบโบราณ การประกวดมัคคุเทศก์น้อย และการพัฒนาผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นถิ่น

การเก็บข้อมูลใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน ทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ผ่านการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ สังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม เพื่อเข้าใจมิติทางวัฒนธรรมและพลวัตของชุมชนอย่างรอบด้าน และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนบนฐานทุนวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

3. การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิจัย

สถิติที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยเทคนิคการสุ่มตัวอย่าง (sampling techniques) ซึ่งเป็นเทคนิคทางสถิติที่ใช้เลือกกลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนของกลุ่มประชากรที่ศึกษา สำหรับกรณีที่ไม่สามารถศึกษาประชากรทั้งหมดได้ นอกจากนี้ยังใช้สถิติบรรยาย (descriptive statistics) ซึ่งเป็นสถิติที่ใช้บรรยายและอธิบายลักษณะของกลุ่มตัวอย่างหรือประชากรที่ใช้ในการศึกษา (สุวิมล ติรภานันท์, 2551)

ภาพที่ 2 สถิติที่นำมาใช้ในการวิจัย

ที่มา: ibrahimsaleem (2015)

ผลการวิจัย

การดำเนินโครงการวิจัย “การฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตาในเขตพื้นที่วัฒนธรรมชุมชนชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ด้านทิศตะวันตก สู่การปลูกจิตสำนึกและสร้างเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดวัฒนธรรมชุมชนกรณีศึกษา บ้านเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม” โดยศึกษาประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน วัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตา พื้นฟูและสืบสานวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตา โดยสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น นิทรรศการ ยูมัคคุเทศก์ และกิจกรรมผู้เฒ่าให้เด็กฟัง และส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนบ้านเมืองเตาผ่านเทศกาลและตลาดวัฒนธรรม โดยประสานความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานรัฐ และภาคเอกชน มีผลการวิจัย ดังนี้

งานวิจัยนี้ได้ดำเนินการศึกษาเชิงลึกในหลายมิติ ได้แก่ การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านเมืองเตา การสืบค้นความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตา เพื่อสกัดองค์ความรู้ในการปลูกจิตสำนึกและสร้างความภาคภูมิใจในรากฐานทางวัฒนธรรมแก่เยาวชน โดยกิจกรรมสำคัญที่ดำเนินการ ได้แก่ นิทรรศการเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตา กิจกรรมผู้เฒ่าให้เด็กฟัง การฝึกอบรมยูมัคคุเทศก์ นอกจากนี้ โครงการยังส่งเสริมการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นกลไกในการสร้างรายได้แก่ชุมชน โดยจัดเทศกาลทางวัฒนธรรมและตลาดวัฒนธรรม เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจฐานราก อาศัยความร่วมมือจากชุมชน หน่วยงานราชการ และภาคเอกชนในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินงาน โครงการวิจัยนี้มีเป้าหมายสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานราก โดยมุ่งเน้นการสร้างเทศกาลใหม่ คือ เทศกาลแห่ดาบแสนตอเจ้าพ่อศรีนครเตา

ครั้งที่ 1 เพื่อฟื้นฟูและสืบทอดความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตา ผู้เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน โดยมีชุมชนมีส่วนร่วมใน ขบวนแห่ (ดังภาพที่ 3) ตลอดจนการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยเฉพาะกระบวนการตีดาบแบบโบราณที่ ยังคงใช้เตาสุบเป่าถ่านแบบดั้งเดิมด้วยการใช้แรงคน ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ผลลัพธ์ที่คาดหวัง คือการสร้างสำนึกร่วมและแรงบันดาลใจให้กับคนรุ่นใหม่ ส่งเสริมความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ ท้องถิ่น อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระตุ้นการมีส่วนร่วมของเยาวชนในกิจกรรมของชุมชน พร้อมทั้งเชื่อมโยงคนรุ่น เก่าและรุ่นใหม่ให้ร่วมกันสืบสาน เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านเทศกาลวัฒนธรรมใหม่ พร้อมผลักดันให้บ้านเมือง เต่าเป็นพื้นที่วัฒนธรรมที่สำคัญผ่านตลาดวัฒนธรรมหนองอุ่ม และเป็นต้นแบบในระดับภูมิภาค สำหรับการอนุรักษ์และ พัฒนาวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืนต่อไป จากการดำเนินงานตลอดระยะเวลา 12 เดือนที่ผ่านมา คณะวิจัยสามารถนำเสนอข้อค้นพบ โดยมีรายละเอียดผลการวิจัยตามกรอบทุนทางวัฒนธรรม 5 กรอบ ได้แก่ การ จัดทำฐานข้อมูลทางวัฒนธรรม การสร้างกลไกความร่วมมือกับเครือข่าย การจัดเทศกาลวัฒนธรรมใหม่ การอนุรักษ์ และสร้างผู้ประกอบการทางวัฒนธรรม และการฟื้นฟูความเชื่อดั้งเดิมผ่านกิจกรรมที่เข้าถึงเยาวชน ทั้งนี้มีการเชื่อมโยง องค์ความรู้กับการสร้างรายได้ เช่น การอบรมเยาวชนทำดาบแบบโบราณ การผลิตข้าวเขิบนวดกรรมรสชาติใหม่ และ การจำลองเตาสุบเป่าถ่านเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม (ดังภาพที่ 4) สามารถสรุปเป้าหมาย ผลผลิต และตัวชี้วัดของ งานวิจัยนี้ ดังตารางที่ 1 – 4

ภาพที่ 3 ขบวนแห่ดาบแสนต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา

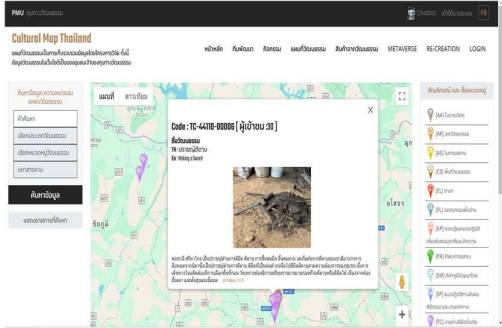

ภาพที่ 4 กิจกรรมตีมีดจากเตาสุบเป่าถ่าน

ตารางที่ 1 เป้าหมาย ผลผลิต และตัวชี้วัดในกรอบการวิจัย “การศึกษาข้อมูลทุนวัฒนธรรม”

เป้าหมาย	ผลผลิต	ตัวชี้วัด
1. องค์ความรู้ทุนวัฒนธรรม/ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	1. ข้อมูลทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้และ จับต้องไม่ได้ จำนวน 50 ทุนวัฒนธรรม Cultural Map Thailand	1. ฐานข้อมูลความรู้ทุนวัฒนธรรม/ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จำนวนไม่น้อยกว่า 1 ฐานข้อมูล
2. ภูมิปัญญาทุนวัฒนธรรม		2. ฐานข้อมูลภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการทางวัฒนธรรม จำนวนไม่น้อยกว่า 1 ฐานข้อมูล
3. นวัตกรรม/ เทคโนโลยีพร้อมใช้ ทุนวัฒนธรรม	2. ข้อมูลภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการทางวัฒนธรรม	3. ฐานข้อมูลนวัตกรรม/เทคโนโลยีพร้อมใช้จำนวนไม่น้อยกว่า 5 ผลิตภัณฑ์
4. แผนที่ชุมชนทุนวัฒนธรรม	 	4. ข้อมูลแผนที่วัฒนธรรม
	3. นวัตกรรม พัฒนาผลิตภัณฑ์และสินค้าบริการทางวัฒนธรรม จำนวน 6 อย่าง คือ มีดเล่มเล็ก ดาบแสนต่อจำลอง ดาบ มีดพริ้ว, ข้าวเข็บหน้ารสชาติต่างๆ, ชู่งตามอัตลักษณ์ประวัติศาสตร์เรื่องราวเจ้าพ่อศรีนครเตา	
		

ตารางที่ 1 (ต่อ)

เป้าหมาย	ผลผลิต	ตัวชี้วัด
	4. ข้อมูลแผนที่วัฒนธรรมผ่านระบบ Cultural Map Thailand	
		

ตารางที่ 2 เป้าหมาย ผลผลิต และตัวชี้วัดในกรอบการวิจัย “กลไกความร่วมมือการสร้างตลาดวัฒนธรรมและเทศกาลวัฒนธรรม”

เป้าหมาย	ผลผลิต	ตัวชี้วัด
1. เกิดความร่วมมือในการขับเคลื่อนตลาดวัฒนธรรมและเทศกาลวัฒนธรรม	1. ระเบียบ/ กติกา/ ข้อบังคับ	1. จำนวนระเบียบ/ กติกา / ข้อบังคับ
2. กำหนดนโยบายในการขับเคลื่อนตลาดวัฒนธรรมและเทศกาลวัฒนธรรม		2. มีพื้นที่โซนตลาดวัฒนธรรม จำนวนไม่น้อยกว่า 1 พื้นที่
3. ภาครัฐเครือข่ายร่วมทำงาน	2. โซนตลาดวัฒนธรรม	3. ร่วมจัดงานเทศกาลเลี้ยงใหญ่ ประเพณี/ เทศกาลพิธีกรรมเลี้ยงศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา/ เทศกาลใหม่พร้อมทั้งมีมหรสพจัดสมโภช (cultural festival)
		4. กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรม

ตารางที่ 3 เป้าหมาย ผลผลิต และตัวชี้วัดในกรอบการวิจัย “การจัดการและการแสดง”

เป้าหมาย	ผลผลิต	ตัวชี้วัด
1. ดึงดูดคนในท้องถิ่น และคนรุ่นต่อไปในการเข้าร่วมกิจกรรม 2. การสร้างผู้ประกอบการ วัฒนธรรม ที่สืบทอดมรดก	1. ผู้ประกอบการเข้าร่วม จำหน่ายสินค้า ผลิตภัณฑ์ และการบริการทางวัฒนธรรม 2. ผู้ประกอบการทาง วัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์	1. ผู้ประกอบการ ทางวัฒนธรรม 2. สินค้าและการ แสดง วัฒนธรรมไม่ น้อยกว่า 5 ประเภท
		

ตารางที่ 4 เป้าหมาย ผลผลิต และตัวชี้วัดในกรอบการวิจัย “เทศกาลวัฒนธรรม”

เป้าหมาย	ผลผลิต	ตัวชี้วัด
1. สร้างเทศกาล วัฒนธรรม ประจำปีหรือ ประเพณีที่มีการจัด ใน วงรอบประจำปีสม่ำเสมอ	1. เทศกาลบวงสรวงดาบแสนต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา ครั้งที่ 1	1. จำนวนเทศกาล ไม่น้อย กว่า 1 เทศกาล
		

จากตารางที่ 1 – 4 สรุปผลผลิตและผลลัพธ์ดังนี้

ผลผลิต (Output) ที่ได้รับคือ ทุกกิจกรรมที่ดำเนินการในแต่ละช่วงเวลาสร้างผลผลิตที่ชัดเจน เช่น การจัดงานเทศกาลวัฒนธรรมการสร้างแผนที่ทางวัฒนธรรม การสร้างกลไกความร่วมมือทางวัฒนธรรม ส่วนผลลัพธ์

(Outcome) ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรม ได้แก่ การตระหนักรู้ถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีด้วยการสร้างเทศกาลขึ้นมาใหม่ภายใต้ทุนทางประวัติศาสตร์และความเชื่อเดิม การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรม ผลกระทบ (Impact) ในระยะยาวที่เกิดขึ้น ได้แก่ การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืน การเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน การลดการอพยพออกจากพื้นที่ การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ซึ่งจากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ การดำเนินกิจกรรมต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคเอกชน เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและสร้างผลกระทบเชิงบวกในระยะยาว

ผลลัพธ์ของโครงการปรากฏอย่างเด่นชัด ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของจิตสำนึกในวัฒนธรรมท้องถิ่นจากการฟื้นฟูประเพณีดั้งเดิมผ่านกิจกรรมที่เข้าถึงเยาวชน เช่น นิทรรศการ การแสดงทางวัฒนธรรม และเทศกาลประจำปี การพัฒนาทักษะเยาวชนและชาวบ้านจากการอบรมเยาวชนเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาการตีเหล็กแบบโบราณ สนับสนุนกลุ่มชุมชนพัฒนาสินค้าและของที่ระลึก เช่น มีด ดาบ ข้าวเข็บรสชาติใหม่ ๆ รวมถึงฟื้นฟูการใช้เตาเผาถ่านแบบดั้งเดิมเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างแหล่งเรียนรู้ การกระตุ้นเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดวัฒนธรรม การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการยกระดับผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นภายใต้แบรนด์ "ศรีนครเตาเฮอริเทจ" โดยมีการประเมิน SROI (Social Return on Investment) เท่ากับ 1.13 แสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางสังคมจากการจัดเทศกาลวัฒนธรรม ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาในอนาคต ได้แก่ การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรม การพัฒนาเทศกาลให้เป็นระดับภูมิภาคและระดับประเทศ การส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมด้วยเทคโนโลยี และการสร้างความร่วมมือกับภาคีหลากหลาย เพื่อผลักดันให้บ้านเมืองเตาเป็นพื้นที่ต้นแบบของการใช้ทุนวัฒนธรรมในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน การดำเนินงานตลอดระยะเวลา 12 เดือนที่ผ่านมา พบว่า มีการเพิ่มขึ้นของจิตสำนึกในวัฒนธรรมท้องถิ่น เยาวชนและประชาชนในชุมชนมีความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง มีการพัฒนาทุนมนุษย์ โดยเยาวชนและชาวบ้านได้รับการฝึกอบรมทักษะใหม่ ๆ มีการกระตุ้นเศรษฐกิจฐานราก ผ่านตลาดวัฒนธรรมและการพัฒนาแบรนด์สินค้าท้องถิ่น มีการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน สะท้อนถึงการบูรณาการแนวทางอนุรักษ์วัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรม มีผลผลิตชัดเจน ผลลัพธ์เด่นชัดและผลกระทบในระยะยาวที่เอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบ

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

การดำเนินโครงการวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์สำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ เสริมสร้างจิตสำนึก และส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนบ้านเมืองเตา อำเภอพิบูลย์รักษ์ จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีพลวัต และได้รับการธำรงรักษาอย่างมั่นคงผ่านพิธีกรรมประจำปี เช่น การบวงสรวง การแห่ดาบ และการฉลองศาลเจ้าพ่อ ซึ่งทำหน้าที่ทั้งในเชิงศาสนาและในฐานะกลไกเชิงสัญลักษณ์ในการสร้างอัตลักษณ์ สานความสัมพันธ์ข้ามรุ่น และหลอมรวมความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในพื้นที่ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อท้องถิ่นมรดกทางวัฒนธรรม และเทศกาลชุมชน จึงเป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการศึกษาบทบาทของ “เจ้าพ่อศรีนครเตา” ซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างสังคมและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ โดยเฉพาะในชุมชนบ้านเมืองเตา ความเชื่อไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในมิติศาสนาหรือจิตวิญญาณเท่านั้น หากยังฝังแน่นอยู่ในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งชุมชน และการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผ่านพิธีกรรม งานประจำปี และความสัมพันธ์ทางเครือญาติและสังคม แนวคิด “ความทรงจำร่วม” (Collective Memory) ของ Halbwachs (1992) อธิบายว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นพื้นที่ทางสังคมที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้ร่วมกันรำลึกถึงอดีต สร้างความหมาย และธำรงอัตลักษณ์ร่วมในฐานะสมาชิกของชุมชน ขณะเดียวกัน แนวคิด “ทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural Capital) ของ Bourdieu (1986) ชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้มีคุณค่าที่สามารถถ่ายทอด สืบส่ง และแปรเปลี่ยนเป็นทุนที่ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้ โดยเฉพาะเมื่อถูกนำมาใช้ในรูปแบบของเทศกาลวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้าง

รายได้ให้แก่ชุมชน แม้จะมีงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตาในหลากหลายมิติ ทั้งในด้านชาติพันธุ์ คติชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการจัดการวัฒนธรรม อาทิ งานของ อมาวสี เกียรติวร (2532) สุกัญญา ราหมาด (2550) บุญทัน กมล (2552) และ นราวิทย์ ดาวเรือง (2560) แต่ยังไม่มีการวิจัยใดที่ศึกษาการ “ฟื้นฟูและสืบสานประเพณีให้เจ้าพ่อศรีนครเตา” อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในมิติของการออกแบบเทศกาลวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ตลาดวัฒนธรรม การแสดงพื้นบ้าน และการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่องว่างทางการวิจัย (Research Gap) จึงอยู่ที่การบูรณาการความเชื่อท้องถิ่นเข้ากับกลไกทางเศรษฐกิจของชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ชายขอบของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งยังไม่ได้ได้รับการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมอย่างเต็มศักยภาพ หากสามารถออกแบบเทศกาลวัฒนธรรมที่มีรากฐานจากความเชื่อเดิมอย่างมีส่วนร่วม ยั่งยืน และเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างเป็นระบบ ก็จะสามารถสร้างความมั่นคงทั้งในด้านวัฒนธรรมและเศรษฐกิจให้กับชุมชนในระยะยาว

การจัดเทศกาลวัฒนธรรม “แห่ดาบแสนต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา ครั้งที่ 1” จึงเป็นกิจกรรมหลักของโครงการ ซึ่งได้รับการออกแบบให้เป็นเทศกาลสร้างสรรค์ที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ช่างตีดาบแบบโบราณ การประดิษฐ์ธง และองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมอื่น ๆ โดยมีรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลายและเข้าถึงประชาชนในหลายกลุ่ม ได้แก่ นิทรรศการ การสาธิต การประกวด การเสวนา และเวทีประชาคม ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนซึ่งเริ่มตระหนักและภาคภูมิใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง ในเชิงเศรษฐกิจ โครงการได้นำทุนวัฒนธรรมมาต่อยอดในเชิงสร้างสรรค์ โดยจัดตั้ง “ตลาดวัฒนธรรมหนองอุ่ม” เป็นพื้นที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมภายใต้แบรนด์ “ศรีนครเตาเฮอริเทจ” ซึ่งครอบคลุมสินค้าหัตถกรรม อาหารพื้นถิ่น และของที่ระลึก พร้อมกันนี้ ยังมีการสร้างกลไกการจัดการวัฒนธรรมร่วมกับภาคีในพื้นที่ ได้แก่ สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ผ่านเวทีประชาคมและการพัฒนาฐานข้อมูลดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้และการท่องเที่ยว

ผลลัพธ์ของโครงการวิจัยปรากฏอย่างชัดเจนในหลายด้าน ได้แก่ การเสริมสร้างจิตสำนึกในวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านการฟื้นฟูประเพณีดั้งเดิม การจัดตั้งเทศกาลวัฒนธรรมที่มีฐานจากประวัติศาสตร์และความเชื่อของชุมชน โดยมีกิจกรรมที่เข้าถึงกลุ่มเยาวชนอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์และรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเองนอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาทักษะของเยาวชนและชาวบ้าน ผ่านการอบรมและสืบทอดภูมิปัญญาการตีเหล็กแบบโบราณ การสนับสนุนกลุ่มชุมชนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เช่น มิตร ดาบ ข้าวเจิบรสชาติใหม่ ๆ รวมถึงการฟื้นฟูการใช้เตาสูบเป่าถ่านแบบดั้งเดิมเพื่ออนุรักษ์องค์ความรู้ท้องถิ่นและสร้างแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน ในเชิงเศรษฐกิจ โครงการสามารถกระตุ้นเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดวัฒนธรรม การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการยกระดับผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นภายใต้แบรนด์ “ศรีนครเตาเฮอริเทจ” โดยมีผลการประเมิน SROI (Social Return on Investment) เท่ากับ 1.16 สะท้อนให้เห็นถึงความคุ้มค่าทางสังคมจากการจัดเทศกาลวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นใหม่จากทุนเดิมของชุมชน ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง

2. อภิปรายผล

การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในการเป็นฐานสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในด้านอัตลักษณ์ สังคม และเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเมื่อมีการออกแบบกระบวนการฟื้นฟูที่ตั้งอยู่บนฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้ข้ามรุ่น และการจัดการองค์ความรู้เชิงระบบ เทศกาลแห่ดาบแสนต่อฯ ไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่จัดกิจกรรมเชิงประเพณี หากแต่เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมร่วมสมัยที่ช่วยสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชน กระตุ้นความภูมิใจในชุมชน และสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนในท้องถิ่น

ทั้งนี้ ปัจจัยสนับสนุนความสำเร็จของโครงการ ได้แก่ ความเข้มแข็งของทุนวัฒนธรรมในพื้นที่ ความร่วมมือของภาคีเครือข่าย และการพัฒนาเครื่องมือสื่อสารร่วมสมัย อาทิ การจัดทำฐานข้อมูล Cultural Map การเผยแพร่ผ่านสื่อดิจิทัล และการพัฒนาแบรนด์สินค้าชุมชน อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดสำคัญที่ต้องเผชิญ ได้แก่ ความเปราะบางของกลไกสืบทอดองค์ความรู้ในกลุ่มเยาวชน ข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน และการรับรู้ของคนรุ่นใหม่ที่ยังมีระยะห่างจากวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งคณะวิจัยได้วางแผนแก้ไขผ่านการพัฒนา “ผู้ประกอบการวัฒนธรรมรุ่น

ใหม่” การอบรมยุวมัคคุเทศก์ และการจัดกิจกรรมผู้เฒ่าเล่าให้เด็กฟัง เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและสร้างความต่อเนื่องของทุนมนุษย์ในพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

โครงการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมสามารถดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงควรส่งเสริมให้มีการต่อยอดสู่การจัดตั้ง “ศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมบ้านเมืองเดา” ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา และพิธีกรรมท้องถิ่นอย่างเป็นทางการ ควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแพร่องค์ความรู้เพื่อสร้างการรับรู้ในวงกว้าง ทั้งในรูปแบบเว็บไซต์ แอปพลิเคชัน และสื่อโซเชียลมีเดีย นอกจากนี้ควรผลักดันเทศบาลให้เป็นที่รู้จักในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ผ่านการพัฒนาเนื้อหา กิจกรรม และระบบการท่องเที่ยวให้เชื่อมโยงกับพื้นที่ใกล้เคียงในทุ่งกุลาร้องไห้

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยในอนาคตควรให้ความสำคัญกับการศึกษาผลกระทบเชิงลึกและระยะยาวของเทศกาลวัฒนธรรมต่อเศรษฐกิจฐานรากและทุนมนุษย์ในชุมชน รวมถึงการศึกษาความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งในและนอกพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการออกแบบเทศกาลให้ตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอย่างแท้จริง ควรขยายพื้นที่ศึกษาไปยังชุมชนอื่นที่มีลักษณะทุนวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน เพื่อพัฒนาเป็นเครือข่ายพื้นที่วัฒนธรรมที่มีการบริหารจัดการร่วมกันอย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง การฟื้นฟูและสืบสานประเพณีไหว้เจ้าพ่อศรีนครเตาในเขตพื้นที่วัฒนธรรมชุมชนชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ด้านทิศตะวันตก สู่การปลูกจิตสำนึกและสร้างเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดวัฒนธรรมชุมชน กรณีศึกษา บ้านเมืองเดา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ขอขอบคุณ หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) ที่ให้การสนับสนุนงบประมาณภายใต้กรอบการวิจัย “การขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่โดยเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏ” ในวิทยสถาน “ธัชภูมิ” ประจำปีงบประมาณ 2567 โครงการนี้มีบทบาทสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความเชื่อของชุมชน พร้อมส่งเสริมการเรียนรู้ของเยาวชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น นิทรรศการ ยุวมัคคุเทศก์ และกิจกรรมผู้เฒ่าเล่าให้เด็กฟัง รวมถึงการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากผ่านเทศกาลและตลาดวัฒนธรรม โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม ขอขอบคุณองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเดา โรงเรียน ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา ผู้นำชุมชน กลุ่มวิสาหกิจ และภาคีเครือข่ายที่ร่วมกันขับเคลื่อนงานอนุรักษ์วัฒนธรรม และขยายผลสู่การจัด “เทศกาลบวงสรวงดาบแสนต่อเจ้าพ่อศรีนครเตา” ครั้งที่ 1 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ ขอขอบคุณที่ปรึกษาโครงการและผู้สนับสนุนทุกท่านที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันงานวิจัยให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม คณะวิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าโครงการนี้จะส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม สร้างงาน สร้างรายได้ และนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- นราวิทย์ ดาวเรือง. (2560). *เจ้าพ่อศรีนครเตา : การกลายเป็น “ผีใหญ่” ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ - สังคมในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ตั้งแต่หลังทศวรรษที่ 2500 – 2560* [วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่]. Chiang Mai University Digital Collections. <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Info/item/dc:160721>.
- บุญทัน กมล. (2552). โครงการศึกษาดำเนินงานเจ้าพ่อศรีนครเตาและพลังความเชื่อที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนหัวเมืองเดาที่ยั่งยืน บ้านเมืองเดา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. *รายงานการวิจัย*. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

- พระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็จ). (2432). *พงศาวดารภาคอีสาน (พิมพ์ในการปลงศพนางศรีสุภา โต เอี่ยมศิริ ณ เชียงบรมบรรพต วัดสระเกศ)*. โรงพิมพ์ศรีหงส์.
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์. (2566). *เทศกาลอีสานสร้างสรรค์ 2023 (Isan Creative Festival 2023)*. <https://www.cea.or.th/th/single-project/Isan-Creative-Festival-2023>.
- สุกัญญา ราหมาด. (2550). *ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อครั้นครเตาของชุมชนเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม* [สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. TU University Digital Collections. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:184257.
- สุวิมล ติรกานนท์. (2551). *ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ : แนวทางสู่การปฏิบัติ* (พิมพ์ครั้งที่ 7). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หม่อมอมรวงศ์วิจิตร. (2516). *เมืองในภาคอีสาน*. กรมศิลปากร.
- อมวาลี เกียรธาร. (2532). *เจ้าพ่อครั้นครเตา : บทบาทและความสำคัญของการถือผีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาบ้านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. Silpakorn University Repository. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/1627>.
- Ahn, Y., Kang, E. M., Kiatkawsin, K., & Zielinski, S. (2023). Relationships Between Community Festival Participation, Social Capital, and Subjective Well-being in a Cross-cultural Context. *Healthcare*, 11(16), 2361. <https://doi.org/10.3390/healthcare11162361>.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In Richardson, J. (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (241 - 258). Greenwood.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. (Trans., Lewis, A. Coser from Les cadres sociaux de la mémoire, and from La Topographie légendaire des évangiles en terre sainte: étude de mémoire collective.) The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226774497.001.0001>.
- ibrahimsaleem. (2015). *Definition of Statistics – Data Collection & Sources of Data – Variable and Its Types*. <https://blogsforeveryone.wordpress.com/2015/06/04/definition-of-statistics-data-collection-sources-of-data-variable-and-its-types>.
- Khan, M. M. H. (2020). Role of Stakeholders in Heritage Management in Bangladesh : A Case Study of Mahasthangarh. *CenRaPS Journal of Social Sciences*, 2(3), 354–372. <https://doi.org/10.46291/cenraps.v2i3.40>.
- Munsi, R. V. (2023). Cultural Performance Festivals in Japanese Settings : An Ethnographic Narrative Analysis and Interpretation (Part I). *Journal of the Nanzan Academic Society Humanities and Natural Sciences*, (26), 71 - 101.
- Rutagand, E. (2024). The Role of Cultural Festivals in Promoting Social Cohesion and Cultural Understanding. *International Journal of Humanity and Social Sciences*, 3(2), 13 – 25. <https://doi.org/10.47941/ijhss.2077>.
- Xu, Q., & Wang, J. (2021). Recognition of Values of Traditional Villages in Southwest China for Sustainable Development : A Case Study of Liufang Village. *Sustainability*, 13(14), 7569. <https://doi.org/10.3390/su13147569>.